

Стаття надійшла до редакції [Article received /

Статья поступила в редакцию] – 18.01.2018 р.

Перевірено на плагіат [Checked for plagiarism / Проверено на плагиат] – 26.01.2018 р.

Оригінальність тексту [The originality of the text / Оригинальность текста] – 98,11 %

УДК 811.133.1

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД В КОМУНІКАТИВНІЙ СТРУКТУРІ ТЕКСТУ

Надія Петрівна Поліщук (м. Київ, Україна)

romanskimovy@ukr.net

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри романської і новогрецької філології та перекладу
Київський національний лінгвістичний університет
(Міністерство освіти і науки України),
м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73

В статті розглядаються комунікативно-прагматичні особливості тексту, механізми функціонування мови у процесі комунікації. Аналізуються комунікативні функції мови, а саме семантичного змісту мовного знака, надається трактування комунікативно-прагматичних чинників конкретного мовного акту. Характеризуються категоріальні види тексту, які відображають загальні, суттєві зміни структури. Надається опис категорій тексту. В статті відображено співвідношення вербального та невербального в комунікативній структурі тексту, інтерпретуються базові поняття мовця / слухача, тощо. Текст визначається як структурно і змістовно оформлення одиниця спілкування, та розглядається як квант інформації з усіма закономірностями смислової структури тексту.

Ключові слова: *текст, мовлення, комунікація, висловлювання.*

(Problems of pragmalinguistics)

Pragmalinguism approach in the communicative structure of the text (in Ukrainian)

[Pragmalingvistychnyj pidhid v komunikatyvnyj strukturi tekstu]

© Polishchuk N. P. [Polichtchouk N. P.] romanskimovy@ukr.net

ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В КОММУНИКАТИВНОЙ СТРУКТУРЕ ТЕКСТА

Надежда Петровна Полищук (г. Киев, Украина)

romanskimovy@ukr.net

кандидат филологических наук, доцент кафедры романской и новогреческой филологии и перевода

Киевский национальный лингвистический университет

(Министерство образования и науки Украины),

г. Киев, ул. Большая Васильковская, 73

В статье рассматриваются коммуникативно-прагматические особенности текста, механизмы функционирования языка в процессе коммуникации. Анализируются коммуникативные функции языка, а именно семантическое содержание языкового знака, предоставляется трактовка коммуникативно-прагматических факторов конкретного речевого акта. Характеризуются категориальные виды текста, которые отражают общие, существенные изменения структуры. Дается описание категорий текста. В статье отражено соотношение вербального и невербального в коммуникативной структуре текста, интерпретируются базовые понятия говорящего / слушателя, и тому подобное. Текст определяется как структурно и содержательно оформленная единица общения, и рассматривается как квант информации со всеми закономерностями смысловой структуры текста.

Ключевые слова: *текст, речь, коммуникация, высказывания.*

PRAGMALINGVISM APPROACH IN THE COMMUNICATIVE STRUCTURE OF THE TEXT

Nadiya P. Polishchuk (Kyiv, Ukraine)

romanskimovy@ukr.net

PhD (Philology), Associate Professor of the
Department of Romance and Modern Greek Philology and Translation

Kyiv National Linguistic University

(Ministry of Education and Science of Ukraine),

73 Velyka Vasylkivska str., Kyiv, Ukraine, 03680

The article deals with the communicative and pragmatic features of the text, the mechanisms of language functioning in the process of communication. The

communicative functions of the language, namely, the semantic content of the linguistic sign, are analyzed, the interpretation of the communicative-pragmatic factors of a specific linguistic act is given. The paper characterizes categorical types of text that reflect general, significant structural changes, as well as describes the categories of the text. The article shows the ratio of the verbal and the non-verbal in the communicative structure of the text, the introverted basic notions of the speaker / listener, etc. The text is defined as a structural and content unit of communication, and is considered as a quantum of information with all the laws of the semantic structure of the text.

Keywords: *text, speech, communication, expression, utterance.*

Сьогодні, згідно з дослідженнями мовознавців, можна стверджувати те, що мова як замкнута самодостатня система вимагає більш глибокого вивчення, зокрема щодо її механізму функціонування у процесі комунікації.

Слід враховувати той факт, що комунікативна функція мови здійснюється за умови наявності певного змісту, що є предметом комунікації. Цей мовний зміст відображається в семантиці мовних одиниць, за допомогою яких відбувається процес комунікації. При цьому прагматичні компоненти співіснують з семантичними на всіх рівнях формування семантичного змісту мовного знака [6]. Отже, тільки в комунікації реалізуються всі якості мови, починаючи від звучання і закінчуючи складним семантичним механізмом однозначного з'ясування значення конкретних мовних актів [4], що допомагає розглядати функціональну значущість цього явища при вивченні комунікативно-прагматичних аспектів функціонування. І оскільки вивчення мови як засобу спілкування, тобто мови в дії, в реальних процесах комунікації є особливістю комунікативно-прагматичного підходу до – мовних явищ, це дозволяє досліджувати дану проблему у функціональному аспекті.

Мета даної роботи розгляд комунікативно-прагматичних особливостей тексту, як вищої комунікативної одиниці. Аналіз комунікативної функції мови. Розгляд категорій тексту в процесі комунікації.

В цілому, прагматичний аспект аналізу граматичних категорій розробляється в загальному контексті прагматичного підходу до явищ мовної системи. При цьому слід враховувати, що вони вживаються не ізольовано, а в складі речення-висловлювання як цілісної системи. Таким чином, граматичні структури відіграють важливу роль у процесі комунікації, оформлюючи структуру висловлювання. Висловлювання є результатом взаємодії його власне семантичного (тобто пропозиціонального) змісту з прагматичною настановою, що дозволяє узагальнити і досягнути все те, що зазвичай

розуміється під мовленнєвою ситуацією, спрямованою на комунікацію [2].

Сукупність комунікативно-прагматичних чинників, що створюють соціопсихологічну ситуацію конкретного мовного акту узагальнення і детермінують таким чином комунікативно однорідний зміст висловлювання, трактується як прагматична настанова. Її центральним поняттям є інтенція (комунікативний намір мовця), тобто спрямованість висловлювання на розв'язання певного мовного завдання спілкування. Ситуація мовного спілкування є необхідним координаційним апаратом висловлювання для будь-якого комунікативного акту, оскільки комунікація в цілому реалізується в конкретних комунікативних актах. А елементарний комунікативний ланцюг «відправник–повідомлення–одержувач» виконує роль кванта комунікації [6]. Якщо відсутній будь-який з цих компонентів, комунікативний акт неможливий. Важливим є той факт, що певна свобода вибору тих чи інших моделей мови мовцем є характерною особливістю комунікативного акту. Слід зазначити, що прагматика мовної одиниці є змістовною. І якщо говорити про актомовленнєвий зміст висловлювання, який відображає ситуацію комунікативного акту, то тут йтиметься про більш осяжний зміст висловлювання. Прагматичний зміст співвідноситься з певними формально-мовними та просто мовними показниками.

Вибираючи ту чи іншу форму мови, мовець висловлює свою точку зору на відношення змісту висловлювання до дійсності, тобто виконує актуалізаційну функцію.

Сьогодні одним із кардинальних завдань мовознавства є виявлення та опис категорій тексту. Цьому питанню присвячено чимало праць, проте найбільш визначною серед них є книга І. Р. Гальперіна «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження» [1].

Слід зазначити, що категорії тексту не збігаються з категоріями речення і виникають разом із текстом як системою вищого рангу. Вони характеризують відрізки більші за речення. Саме визначення «категорія тексту» не отримало ще однозначного термінологічного пояснення. З точки зору філософії як науки категорія – це надзвичайно широке поняття, в якому відображаються найбільш загальні й істотні властивості, ознаки, зв'язки і відношення предметів, явищ об'єктивного світу [5].

Категорії тексту відображають найбільш загальні та суттєві ознаки тексту, що допомагають розкрити його онтологічні, гносеологічні й структурні ознаки. Опис і вивчення категорій тексту припускає як таксономічні (класифікаційні), так і квалітативні дослідження [5].

Дослідження категорій тексту є актуальним і передбачає виявлення особливостей текстової структури, організації мовних одиниць та зв'язків, які встановлюються між ними. У цьому разі розглядається стилістичний аналіз,

спрямований не стільки на самі мовні факти, скільки на їх добір, організацію і сполучуваність.

Одні вчені розглядають такі категорії, як зчеплення тексту, інформативність, ретроспективність тощо [1]. Дехто пропонує такі як: перед- і постінформація, розповідь про світ / переказ про світ, ініціальність / неініціальність, а також художній час, прогресія / стагнація та ін. В їх основі лежать різні критерії: семантичні і структурні; прагматичні й функціональні; обов'язкові й факультативні: ознаки, що вирізняють текст як лінгвістичний об'єкт, і ознаки, що характеризують екстралінгвістичну ситуацію його виникнення. Існують і такі ознаки, що не мають широкого розповсюдження, а саме: часто згадувані / рідко згадувані назви в комунікації, розрізнення точки зору мовця про якийсь вчинок і точки зору того, хто здійснив цей вчинок.

Категорії тексту можна розподілити на дві основні групи. Перша група – категорії, які являють собою ознаки структури тексту, а друга – особливості його змістовної сторони. Перші називаються структурними, другі – змістовними, або концептуальними. Як взаємозумовлені категорій вони мають змістовну і формальну сторони. Змістовна притаманна тексту як лінгвістичному об'єкту і закладена в самій його структурі, формальна – характеризує процес відображення в тексті об'єктивної дійсності й здійснює зв'язок між текстом і цією дійсністю. До першої групи належать такі категорії, як зчеплення, інтеграція, прогресія і стагнація, до другої – образ автора, художній простір і час, інформативність, причинність, підтекст та ін. [5].

Категорії тексту мають універсал і й характер і проявляються у зв'язному тексті незалежно від його мови та типу. Єдність універсально-понятійного аспекту (наявність певного архетипу) поєднується з відмінностями в конкретному мовному втіленні, оскільки воно визначається системою і нормою конкретної мови.

Ієрархія категорій тексту є нечіткою і не встановленою. Існує гіпотеза, що, незважаючи на відсутність повного ізоморфізму між двома світами – світом буденної мови і світом художньої мови, їх характеризують як подібності, так і відмінності. Тому сучасні семіотичні дослідження спрямовані саме на пошук подібностей і відмінностей між двома знаковими системами – первинною моделюючою системою (природна мова) і вторинною моделюючою системою (художня мова). Варто зазначити, що керуючись спільністю між цими системами, можна припустити, що антропоцентризм мови, проектуючи на художній текст, провідною категорією тексту робить образ автора. Суб'єкт, який має корелят в природній мові, творить образ автора як віддзеркалення. Цим корелятом є локація – одна з основних функцій мови поряд з функцією номінації і предикації. Локація – це абстрактні відношення, що

виникають навколо творця «Я» як центрального орієнтира, який підпорядковує собі категорії часу і простору [5].

Опис категорій тексту ставить перед дослідниками два основні завдання: 1) з'ясувати, які поняття передаються цими категоріями; 2) визначити, які засоби використовуються для їх вираження.

У межах цих завдань є актуальною розробка наступних питань.

1. Визначення засобів для встановлення категорій тексту.
2. Встановлення ієрархії цих категорій.
3. Вироблення чітких критеріїв можливих класифікацій.
4. Вивчення плану змісту і плану вираження категорій тексту, характеру їх формування.
5. Систематизація та вивчення мовних і немовних засобів, закріплених за виразом «категорії тексту».
6. Визначення функцій (власних і невластних) мовних одиниць, що беруть участь у вираженні категорій тексту.
7. Визначення центральних і периферійних, експліцитних та імпліцитних засобів передачі категорій тексту [5].

Одним із найбільш складних і найменш розроблених питань, пов'язаних з категоріями тексту, є питання про те, як формується їх план вираження і які засоби закріплені за тією чи іншою категорією тексту.

Актуальним в мовознавстві при розгляді категорій тексту є співвідношення вербального та невербального в комунікації, розмножування засоби вираження на вербальні (текст), невербальні та пара лінгвістичні (інтерпретаційні ключі комунікації), які пов'язані з інтерпретаційним базисом мовця / слухача, фондом їх знань, ідей, почуттів [3].

Вербальна комунікація може мати усний і письмово-друкований різновид. У зв'язку з поширенням технічних каналів інформації (телебачення, кіно, радіо) усна комунікація поповнюється новими мовленнєвими жанрами з нетрадиційними для міжособистісної усної комунікації властивостями. У зв'язку з цим деякі зафіксовані в науковій літературі відмінні ознаки усної комунікації втрачають свою значимість, а саме: синхронність (текст у записі), малодоступність (текст в засобах масової комунікації), прокурсивність, (множинний перегляд або прослуховування), неструктурованість, однофазність створення (можливість перезапису усних текстів). Ці відмінності є характерними швидше для усної спонтанної міжособистісної комунікації, ніж для інших мовленнєвих жанрів усних текстів, таких як публічна лекція, телепрограма, виступ по радіо, кінопродукція.

Варто зазначити, що у всіх цих варіантах є підстави для делімітації тексту. Тому

завдання лінгвістики полягає в розробленні механізмів, що регулюють найважливішу частину вербальної комунікації, а саме, її структуру, від якої багато в чому залежить однозначність спілкування.

Основним підходом до делімітації тексту є визначення тексту як структурно і змістовно оформленої одиниці спілкування. Кожна частина тексту містить, насамперед, опис того чи іншого денотата тексту в певній комунікативно-пізнавальній установці. Це основне положення для делімітації тексту може бути сформульоване як комунікативно-сміслові структури тексту, що дає можливість узагальнити різноманітні варіанти структур залежно від місця, умов і жанру комунікації і звести їх до якогось загального інваріанта. Всі тексти, незалежно від виду, мають певний зміст, який є тематично організованим і поділеним на субоддиниці, тобто субтеми, що фігурують в комунікації як частини процесу спілкування і лімітовані логічними можливостями пізнавально-коректного міркування, сформульованого автором (адресантом) і сприйнятого читачем / слухачем (адресатом). Оскільки пізнання – процес не хаотичний, то і вербально оформлені знання та інформація про предмет, які передані в процесі спілкування між людьми, завжди вміщуються в певні рамки повідомлення, інакше кажучи, організовуються у певну текстову структуру з усіма її підрозділами.

Об'єкт вербальної комунікації як денотативна частина тексту, що утворює тему конкретного діалогу, містить внутрішню пізнавальну логіку й адекватно реалізується в структурі комунікації. Розбиття певного тексту на можливі частини або, скажімо, теми на субтеми і т. д. може бути представлено як членування тексту на частини – текстами, межі яких визначаються субтематичним змістом, інформаційною характеристикою і відповідним мовним оформленням.

Пошук структурних формальних ознак організації тексту є особливо складним, оскільки текст можна розглядати лише як квант комунікації, а отже, як квант інформації з усіма закономірностями смислової структури тексту. Саме в тексті проявляється асимптотична закономірність наближення мови до її функції – матеріалізації свідомості, а техніка мови виконує суто залежену роль. Як бачимо, логіка і граматики у дослідженні тексту мають спільний об'єкт вивчення – «думка-мова». Властивості тексту найближче відповідають суті логіко-граматичних категорій. Мова в комунікативному аспекті являє собою сукупність логіко-граматичних категорій у системі суспільної свідомості людини.

Дискретність комунікації є передусім дискретністю розумового процесу, одиницями якої є смислові блоки. Межі текстових фрагментів визначаються не стільки формально, скільки шляхом сегментації логіко-понятійного змісту на відрізки,

що визначаються комунікативною завершеністю вираження цільової установки.

Опис мовної комунікації через окремі комунікативні (мовленнєві) акти значною мірою базується на значеннєвій ознаці, що в результаті цілком відповідає самій сутності мови. Для організації комунікації тут діє закон зворотної пропорційності у співвідношенні суто формальних (граматичних) і змістових властивостей тексту. Текст формується на основі логіко-сміслового розгортання комунікації і залежно від обсягу, ступінь його формальної організації зменшується в міру зростання інформаційної насиченості. Тому при аналізі тексту необхідно враховувати: співвідношення формальних і граматичних правил, організацію тексту, домагатися його адекватного опису у власне комунікативних параметрах.

Текст, що містить певну сукупність структурованих мовних одиниць, перетворюється на комунікативну цілісність на основі тематичної організації мовного акту, що визначається конкретною матеріальною (структурною) ситуацією та інтенцією комунікантів.

Співвідношення формально-мовних та смислових властивостей тексту відрізняється тією особливістю, що в ньому домінують смислові критерії над формально-мовними і, перш за все, над граматичними способами організації тексту як одиниці спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.
2. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
3. Кожевникова К. Об аспектах связанности в тексте как целом // Синтаксис текста. – М.: Наука, 1979.
4. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка. – М., 1984.
5. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике. – М., 1990.
6. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Труды по языкознанию. – М., 1977.

REFERENCES

1. Gal'perin I. R. Tekst kak objekt lingvisticheskogo issledovaniya, Moskva, Nauka, 1981.
2. Kacnel'son S. D. Tipologija jazyka i rechevoe myshlenie Lenigrad, Nauka, 1972, 216.
3. Kozhevnikova K. Ob aspektah svjazanosti v tekste kak celom. Sintaksis teksta. Moskva, Nauka, 1979.
4. Kolshanskij G. V. Kommunikativnaja funkcija i struktura jazyka. Moskva, 1984.
5. Sossjur F. de. Zametki po obshhej lingvistike. Moskva, 1990.
6. Sossjur F. de. Kurs obshhej lingvistiki. Trudy po jazykoznaniju. Moskva, 1977.

© *Полищук Н. П.* [Полищук Н. П.] romanskimovy@ukr.net

Прагмалінгвістичний підхід в комунікативній структурі тексту (Українською)
[Прагмалінгвістический подход в коммуникативной структуре текста (На укр. яз.)]

(Проблеми прагматики [Проблемы прагматики])